Dr. sc. et. dr. h. c. Agneza Szabo

BAN IVAN MAŽURANIĆ
GRADITELJ MODERNE HRVATSKE

U povodu 200. obljetnice rođenja (1814.–2014.)

MATICA HRVATSKA
Zagreb, 2014.

Naslovnica: Joseph Anton Bauer, *Ivan Mažuranić*, između 1861. i 1865., litografija, 557 x 355 mm.

Tko je bio Ivan Mažuranić prije imenovanja banom

Vrijeme mladosti i političkoga uspona

Imenovanje proslavljenog hrvatskog preporoditelja, književnika i pjesnika, i političara Ivana Mažuranića banom, godine 1873., pobudilo je velike nade, ali i poneka osporavanja u političkim krugovima. Osim toga, i sam je Mažuranić teško prihvatio taj izbor, osobito nakon ustvari neuspjele revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe (1873.), kao i niza drugih problema. Od tada su u žarištu Mažuranićeva političkoga djelovanja donošenje niza modernizacijskih reformi, o kojima je već i ranije govorio u Saboru, osobito kada je prvi put bio izabran njegovim predsjednikom (1872.). Ipak, izbor za bana prihvatio je i na molbe Narodne stranke (Strossmayerove), kojoj je tada i pripadao.

Novi hrvatski ban Ivan Mažuranić bio je vrlo dobro poznat u hrvatskoj javnosti. Ponajprije kao pristaša politike hrvatskog narodnog preporoda, ali i iskreni rodoljub, ali i dugogodišnji predsjednik Matice hrvatske (1858.–1872.), i to sve do preuzimanja časti predsjednika Hrvatskoga sabora, uskoro i bana. Slovio je i kao čovjek europskih nazora, sjajnog renesansnog obrazovanja, ali i duboke kršćanske orijentacije. Govorio je desetak europskih jezika, bio istaknuti intelektualac koji je s osobitim poštenjem, postojanošću značaja, literarnim, pravničkim i državničkim djelovanjem nadmašivao svoje suvremenike.

Ivan Mažuranić rođen je u Novom Vinodolskom 11. kolovoza 1814. godine, u građansko-težačkoj obitelji, i stoga ove kalendarske godine slavimo 200. obljetnicu njegova rođenja. U Novom Vinodolskom polazio je pučku školu, a kasnije se školovao u Rijeci i u Zagrebu, gdje je i započeo pravne studije, koje je nastavio u Szombathelyju, ali je pravo ipak završio u Zagre-

bu. Odmah je stupio u »kolo hrvatskih preporoditelja«, ali je 1840. zbog obiteljskih razloga preselio u Karlovac i tu je ostao do godine 1848. U međuvremenu je, 1844., dopunio Gundulićeva *Osmana*, XIV. i XV. pjevanje. Dvije godine poslije, tj. 1846. objavio je glasoviti spjev *Smrt Smail-age Čengića*, kojega je bitna poruka da zlo i nepravda nemaju šanse, ali da vjera i nada u pravdu i konačnu pobjedu dobra imaju uvijek smisla i sigurna su budućnost pojedinaca i naroda.

Godine 1848., i to na poziv bana Jelačića, vratio se u Zagreb, gdje i postaje jedan od njegovih najužih suradnika. Bio je tada i izabrani zastupnik općine Cjetković-Draganić i Petrovine u Hrvatskome državnome saboru godine 1848. Tada je bio predsjednik političkog odbora, o rješavanju državnopravnih pitanja s Ugarskom, i kao takav održao je u Saboru i znameniti govor o uvjetima pomirbe s Mađarima, kojega je bit, akutna potreba, da se »dogovaramo kao dvije zasebne i slobodne kraljevine i dva naroda slobodna, na načelima slobode, jednakosti i bratimstva.« Iste godine sastavio je Mažuranić i *Reprezentaciju Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* upravljenu kralju, tada još Ferdinandu V., koje je bit uređenje novih odnosa s Ugarskom, razumije se mirnim putom, i koju je prihvatio Hrvatski sabor već na početku svoga zasjedanja 5. i 6. lipnja 1848.[1] Izradio je Mažuranić iste godine 1848. još i druge važne političke spise, među kojima ovdje ističem *Manifest naroda Hrvatsko-slavonskoga* (1848.), koji je usvojen na sjednicama Hrvatskoga sabora od 5. lipnja i dalje, i u kojemu se razlažu bitnosti hrvatske

---

1 Oba ova dokumenta objavljena su u *Novinama dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskim*, prvi u XIV., br. 76., 20. srpnja 1848., a drugi u istim novinama XIV., br. 62. i 63., 17. i 20. lipnja 1848. (dalje: *Novine d-h-s*).

narodne samostalnosti u slobodnom austrijskom carstvu na temelju prirodnog i naravnog prava.[2] Zatim i *Proglas hrvatskom narodu* (1848.), koji je objavio *Upravljujući odbor* u Gajevim *Novinama*,[3] i kojega je član Ivan Mažuranić. Zato se Mažuraniću pripisuje njegov sadržaj, koji je objavljen u doba Jelačićevih priprema za obranu zemlje i upućen je *Braći domorocima*. Ističem i nekoliko odabranih rečenica iz istoga *Proglasa*: »Braćo domoroci! Sveto je ime Domovine. Ona je naša općena mati. Ona je sveta ona zemlja na kojoj su živili oci naši, i na kojoj su znoj svoj i krv svoju prilivali; u kojoj su oni hladan grob našli. (...) Braćo domoroci! Ova naša domovina, ova naša lubljena mati, ova naša sveta zemlja u velikoj je i strašnoj pogibelji. Sa više strana oko nje kupe se čete oboružanih neprijatelja. One mogu svaki dan u našu zemlu provaliti i opustošiti ognjem i mačem sve što im pod ruke dođe, ljude i marvu, kuće i polje. Potrebno je dakle da se naša domovina osigura, koliko je moguće (...). A k tomu je potrebna i novčana snaga.« Uz *Proglas* je bio priložen i popratni tekst u kojem se hrvatski narod poziva na sakupljanje dobrovoljnih prinosa za opremu vojnih postrojbi, razumije se Jelačićevih, jer su slično postupali i Mađari. Godinu dana poslije Mažuranić je objavio *Političke iskrice* koje su označene brojevima od 1. do 24., iz kojih navodim: »4. Jao onom vladaru, koji se više oslanja na silu oružja svojih trabanata, nego li na lubav i privrženost iskrenu naroda svoga. (...) 11. Ima politika, koi gledaju na svaku ruku, da čovjeka načine zvijerjom, ali jadnici ne pomišljaju, da će ta zvijer biti divja, a ne pitoma. 18. S pobjedom slobode održala

---

[2] *Novine d-h-s*, XIV., br. 74., 17. srpnja 1848. Članak je objavljen anonimno, a prvi ga je identificirao pod Mažuranićevim imenom Tadija Smičiklas, potom i drugi autori.

[3] *Novine d-h-s*, XIV., 5. kolovoza 1848.

je i čovječnost pobjedu. Sloboda bez čovjekolublja i čovjekopoštovanja postaje nakazom. Slobodan čovjek spoznaje i u svakom drugom svoga brata.«[4]

U vrijeme novog apsolutizma (tzv. Bachovog) imenovan je na preporuku bana Jelačića generalnim prokuratorom za Hrvatsku i Slavoniju, a kasnije i državnim nadodvjetnikom, i tu je službu obnašao do sloma apsolutizma (1850.–1860.).

Nakon sloma apsolutizma i objave Ustava kojega je najavila Listopadska diploma (20. listopada 1860.) Mažuranić je član Banske konferencije (1860./61.). Za vrijeme njezinoga rada, i kao najuži suradnik bana Josipa Šokčevića, koji je i sazvao Konferenciju, Mažuranić je izradio dva znamenita politička spisa, među kojima ovdje ističem prvi spis pod naslovom *Predstavka Banske konferencije* 1860. koje je bit: službena upotreba hrvatskoga jezika (nakon sloma apsolutizma), Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska dvorska kancelarija u Beču, s onim djelatnostima i pravima, kako to već imaju Mađari. Također, da se odmah imenuje i hrvatski državni kancelar sa sjedištem u Beču, a potom se tražila i teritorijalna cjelokupnost hrvatskih zemalja. Naime, članovi Banske konferencije molili su kralja Franju Josipa I. da se što skorije ukine Hrvatsko-slavonska vojna granica i vrati pod vlast Hrvatskoga sabora i bana. Nadalje, da se prema starim pravima Trojedne Kraljevine »opet sa svojom po-

[4] Svoje *Političke iskrice* počeo je Ivan Mažuranić objavljivati od početka prosinca 1848. pa do kraja siječnja 1849. u novinama *Slavenski jug*. Objavljene su tada anonimno. Istom je Josip Horvat u svojoj knjizi *Povijest novinstva* (Zagreb 1962.) pretpostavio da je njihov autor Ivan Mažuranić, a to su potvrdili kasnije i drugi istraživači, među kojima i povjesničar Jaroslav Šidak. Ističem da je većina Mažuranićevih političkih spisa i govora tiskana u knjizi: Ivan Mažuranić, *Izabrani politički spisi*, Zagreb 1999. (ur. Tihomir Cipek).

sestrimom zemljom (...) spoji (...) nezgodom vremena otrgnuta Dalmacija s otoci Krkom, Cresom (...) i Lošinjem, i kotari sada istrianskimi, a od starine hrvatskimi: novogradskim, voloskim i labinskim«. Tražili su također da svi spomenuti krajevi budu već na prvom budućem Saboru zastupani.[5] Ističem da se ova predstavka (adresa kralju) smatrala jednim od polazišta hrvatske službene politike sve do revizije Nagodbe 1873. kao i imenovanja Mažuranića banom.

Bio je Ivan Mažuranić i izabrani zastupnik kotara Vinodol u Hrvatskome saboru (1861.), i tada djeluje u skladu s politikom Strossmayerove Narodne stranke. I tada je Mažuranić sastavio za službene potrebe Sabora više znamenitih predstavki (adresa) na kralja. Među njima ističem *Članak o odnošenju Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i Kraljevini Ugarskoj* (1861.), poznatiji pod nazivom Članak 42./1861., koji će jedini dobiti kraljevu sankciju nakon raspuštanja Sabora 8. studenoga 1861.[6] Mažuranić se smatra i autorom toga zakonskoga članka, a njegova je bit: teritorijalna cjelovitost hrvatskih zemalja, kako je iskazana u spomenutoj adresi Banske konferencije (1860./61.), ali sada uključujući i Međimurje, koje je u međuvremenu izgubljeno (nespretnošću Banske konferencije), ali i uz izričiti naglasak da je svaka pravna veza između Hrvatske i Ugarske prestala, nakon događaja go-

---

[5] Agneza Szabo, *Banska konferencija 1860./61.*, u: *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860.*–1873, sv. I., Zagreb 1987, str. 21–25; Mirjana Gross–Agneza Szabo, *Prvi hrvatski državnopravni zahtjevi i obnova županijskog sustava*, u: n. dj., str. 122–128.

[6] Vidjeti: *O odnošenju Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i Kraljevini Ugarskoj,* u: *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* (ur. Dragojlo Kušlan i Mirko Šuhaj), sv. I, čl. 42., Zagreb 1862., str. 59–41.

dine 1848., premda ih veže samo kruna vladara. Na njenim temeljima vodit će se i budući pregovori s Ugarskom, u pogledu sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, osobito nakon što će biti uređena Dvojna Monarhija – Austro-Ugarska (1867.) pa Hrvatskoj i neće preostati drugo nego da sklopi nagodbu s Ugarskom i tako spasi ono što se još može, kako se ne bi »utopila u dualističkom moru«.

U međuvremenu je kralj udovoljio većini zahtjeva Banske konferencije, pa je stoga Mažuranić sastavio Zahvalnicu Banske konferencije kralju (1860.), ali i uz izraženo žaljenje što još uvijek nisu ispunjeni svi njezini zahtjevi, a nekoji su pak odgođeni.[7] Ipak, Mažuranić je uskoro imenovan predsjednikom Hrvatsko-slavonskog dvorskog dikasterija u Beču (1861.–1862.), uskoro i predsjednikom Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske dvorske kancelarije u Beču (1862.–1865.). Kao državni kancelar, Mažuranić je poslao godine 1863. vladi bana Šokčevića pismenu odluku sa zakonskom snagom, koje je bit: službeni jezik u Trojednoj Kraljevini je hrvatski jezik. Kao takova ona je ušla i u Hrvatsko-ugarsku nagodbu (1868.).

Mažuranić osniva Samostalnu narodnu stranku

Želio je kancelar Ivan Mažuranić zajedno s banom Josipom Šokčevićem uvesti hrvatski narod u krug europskih naroda, kako se onda rado govorilo. Zato je osnovao Samostalnu narodnu stranku, koje je bit sklapanje nagodbe s Bečom, ne Ugarskom. Naime, kancelar Ivan Mažuranić, nakon što je procijenio da se u borbi između Pruske i Austrije, odnosno Otta Bi-

---

[7] *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.*, Zagreb 1862., knj. I., XXII.–XXIV.

smarcka i Beča vodi sve otvorenija politička borba za političku premoć i da Beč upravo stoga uz pomoć *Veljačkog patenta* nastoji oslabiti Mađare kao moguće Bismarckove saveznike, ocijenio je položaj Hrvatske povoljnim za suradnju s Bečom, te uz suglasnost bana Josipa Šokčevića počeo okupljati jezgru onih političara koji su u nedavno raspuštenom Saboru (1861.) glasovali u prilog tome da se ponovno razmotri pitanje ulaska Hrvatske u Carevinsko vijeće. To je tada bilo još važnije jer su u istom Carevinskom vijeću već sjedila petorica zastupnika iz Dalmacije, pa je i to Mažuraniću davalo realne nade u što skoriji povratak Dalmacije, kao i Vojničke granice, pod vlast Hrvatskog sabora i bana, ali ako se i Hrvatski sabor odluči poslati svoje zastupnike u Beč. Uz istaknute hrvatske političare, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Ambroza Vranyczányja, Ljudevita Vukotinovića, Ivana Vončine i drugih, Mažuraniću se pridružio i velik dio inteligencije, kao i katoličkog svećenstva, te zagrebački nadbiskup Juraj Haulik.

Protiv tih tobožnjih centralista, koji su se godine 1863. prozvali *Samostalnom narodnom strankom*, osobito su digli glas Ante Starčević i Eugen Kvaternik, vođe Stranke prava, ali i druge dvije stranke: Ustavno-narodna stranka ili Unionistička i, dakako, Narodno-liberalna stranka, pod vodstvom biskupa Strossmayera i Franje Račkoga. I kako to redovito biva, one će stvarati koalicije, razilaziti se, i međusobno se napadati i vrijeđati, ali i na štetu političkog položaja Hrvatske. Poslije se opet i izmirivati.

Svoje političke misli »samostalci« su sustavno izložili u programatskoj brošuri *Uvjetno ili bezuvjetno* (objavljena potkraj 1863.), koju je vjerojatno napisao sam kancelar Ivan Mažuranić. U spomenutoj brošuri ističe se uvjerenje samostalaca da će hrvatska politika samo ako Hrvatska uđe u Carevinsko vije-

će moći djelovati na vanjsku politiku cjelokupne Monarhije, a dok bude ovisna o Budimpešti, nikada to neće moći postići. Štoviše, svoju će autonomiju, odnosno državnopravnu individualnost, Hrvatska moći sigurnije sačuvati u nagodbi s Austrijom nego s Ugarskom, a s time u vezi bolje će moći rješavati i goruću problematiku istočnoga pitanja, dakle problematiku još uvijek od Osmanlija okupirane Bosne i Hercegovine, osobito »Turske Hrvatske« i, uopće, goruće probleme teritorijalne cjelovitosti zemlje, koje uključuje i pitanja povratka Dalmacije s otocima pod vlast Hrvatskoga sabora i bana. Drugim riječima, Mažuranić je ustrajno zagovarao pristup Hrvatske Carevinskom vijeću i moguću državnopravnu nagodbu Hrvatske s Austrijom, koja bi Hrvatskoj jamčila teritorijalnu cjelovitost i unutrašnju samostalnost, uključujući i financijsku.

Međutim, glavni prigovor Narodne liberalne stranke programu Samostalne narodne stranke bila je bojazan da će se Hrvatska utopiti u »njemačkome moru«, a takva su stajališta zagovarali i pravaši, premda taj strah nije bio realan. Suprotno stajalištu Narodne liberalne stranke, samostalci su bili uvjereni da bi Hrvatska ulaskom u Carevinsko vijeće ojačala svoje pozicije ne samo u Dalmaciji nego i u ostalim hrvatskim povijesnim zemljama, i među Slavenima i ostalim zemljama Monarhije. Međutim, takva politička prilika za Hrvatsku bila je prilično realna, ali samo u trenutku *Veljačkog patenta* (1861.) i uspona njegova tvorca ministra Antona Schmerlinga (1861.–1865.), premda je istodobno ta prilika svakim časom bivala sve slabija, i to zbog međunarodnog položaja Austrije i skorašnjeg rata s Pruskom, dok nije konačno sasvim propala. Riječ je o teškom porazu Austrije kod Kraljičina Gradeca (3. srpnja 1866.), zatim o padu ministra Schmerlinga kao i skorom dolasku novog ministra Friedricha Beusta (30. kolovoza 1866.), koji je bio odlučan za-

govornik Austro-ugarske nagodbe (u tajnosti već pripremane), a time i dualističkog uređenja Monarhije.[8]

Na dužnosti kancelara, ali i vođa samostalaca, Mažuranić je nastojao služiti općem dobru svoga naroda. Pri tome se osobito proslavio i osiguranjem financijskih sredstava iz državne blagajne (12.000 forinti) za pripremu i otvaranje Prve međunarodne dalmatinsko-hrvatsko-slavonske gospodarske izložbe u Zagrebu 1864., koja je preteča današnjeg velesajma. Međutim, prvotni naslov *Izložba hrvatske države u Zagrebu 1864.* morao je zbog političkoga neslaganja srpske manjine iz Slavonije, koja je prijetila i postavljanjem balvana, ali i njenih pritužba u Beč, biti uklonjen, pa je i uz suglasnost bana, ali i kancelara Mažuranića usvojen već spomenuti naslov. Uz brojne izlagače, među kojima su i brojne žene, osobito s glasovitim rukotvorinama, ističem i vrlo dobro uređeni katalog izložbe, koji je također nosio službeni naslov izložbe, a tiskan je uoči njezinog otvorenja (18. kolovoza 1864.) na hrvatskome, njemačkome i talijanskom jeziku, što mu je dalo i međunarodno značenje. Štoviše, uskoro su ga počeli rabiti i poslovni ljudi u Americi. Izložbu, kojom se željelo pokazati »blago i snagu Hrvatske«, uz pratnju brojnih uglednika i u nazočnosti mnoštva naroda otvorio je sam ban Šokčević, ističući njezinu izvrsnost i značenje u službi promocije Hrvatske.

Izložbu je svečano zatvorio 15. listopada 1864. hrvatski kancelar Ivan Mažuranić. Bitnosti njegova govora jesu njegova želja da se što češće održavaju takove gospodarske izložbe u

---

[8] Agneza Szabo, *Doba pojačane centralizacije. Slom politike Samostalne narodne stranke*, u: *Povijest Hrvata 2*, Zagreb 2005. (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić), str. 428–435.; Agneza Szabo, *Osnivanje Samostalne narodne stranke*, u: *Ban Šokčević i njegovo doba*, Vinkovci 2011., str. 153–157.

kojima se susreću Hrvatska i Europa. Također i javno upozorenje svima: »Vlada nemože nijednom narodu pomoći u nikojem smislu, ako si on sam nepomogne; vlada je svome poslu i sveukupnom radu ono, što je usjevima prijatan zrak; ona može samo pospješiti i unapređivati plodove narodnoga truda ali sam taj narodni trud nemože stvoriti. Za taj opće narodni uspjeh mora svaki član naroda sa svoje strane pridonijeti sam ono najbolje što ima i može.« A mediji su objavili i sljedeće komentare. »Hrvatski narod, koji je u stoljetnoj borbi sačuvao vjeru u sebe i svoju budućnost, krči sebi žuljevima svojih rukuh put prema kulturnomu napredku a izložba je samo živ izraz njegove volje i odluke, da na toj stazi napreduje uzporedo sa drugim narodima. Ovako se ima shvatiti značaj te izložbe, koja kao proizvod patriotične samosviesti naroda, i koja ima svoju veliku kulturnu i moralnu vriednost, osim samoga vanjskoga uspjeha. On je mogao biti i veći, ali nepovoljne političke prilike, spriečavaju narodni duh i na tom polju.«[9] Mislilo se zacijelo i na raspust Sabora (1861.) koji je uslijedio zbog odbijanja Hrvatske da pošalje svoje zastupnike u Centralni parlament u Beču. Novi Hrvatski sabor koji je o tome nastavio raspravu sastao se godinu dana poslije po zatvaranju izložbe (1865.).

Međutim, nakon pada Schmerlingova centralizma, nositelja federalizma s centralnim parlamentom u Beču, što je, kako je spomenuto, uporno odbijao Hrvatski sabor, ali i zagovarala Samostalna narodna stranka, Mažuranić je nakon poraza te

---

[9] Mirjana Gross–Agneza Szabo, *»Buđenje« privredne energije i Gospodarska izložba 1864.*, u: *Prema hrvatskome građanskome društvu*, Zagreb 1992, str. 295–300; Agneza Szabo*, Utjecaj političkih prilika na pripremu i održavanje Prve gospodarske izložbe u Zagrebu 1864. godine s posebnim osvrtom na Slavoniju i grad Osijek*, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 7, Osijek 2003., str. 37–54.

stranke na izborima (1865.) podnio ostavku. Godinu dana poslije, i to zbog sloma politike federalizma bečkoga dvora, ostavku je podnio i ban Šokčević (1866.), ali je razriješen banske dužnosti istom godinu dana poslije (27. lipnja 1867.). Za namjesnika banske časti bit će tada imenovan barun Levin Rauch, izraziti pristaša Ustavno-narodne stranke, ili Unionističke.

Nastavak rada u Hrvatskome saboru

Glavna obilježja novoga političkog izbora djelovanja

Nakon ostavke na službu državnoga kancelara (1865.) vratio se Mažuranić hrvatskoj politici. Bio je izabrani zastupnik u Hrvatskome saboru u više mandata, sve do izbora banom. Najprije je zastupnik kotara Daruvar u Hrvatskome saboru (1865.–1867.), i tada se vratio Narodno-liberalnoj stranci biskupa Strossmayera, i stoga je glasao za opcije te stranke u saborskome radu, odnosno za ustrajanje Sabora uz Članak 42./1861. jednako kao i biskup Strossmayer, ali i protiv odaziva Sabora na kraljevu krunidbu u Budim (1866.), jer još nisu bila riješena državnopravna pitanja, što je i dovelo do spomenute Šokčevićeve demisije, i što je također i razlog da je kralj odgodio daljnji rad Sabora na neodređeno vrijeme. Za namjesnika banske časti, a potom i banom imenovan je Levin Rauch (1867.–1871.) sa zadaćom da sazove novi Sabor i provede Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Rauch će to i ostvariti, ali i uz djelomično zabacivanje političkih stavova već sankcioniranoga zakonskog članka 42./1861. U radu novoga Hrvatskog sabora (1868.–1871.) u kojem su zbog oktroiranog Izbornog reda koji je donijela Rauchova vlada, a sankcionirao kralj Franjo Josip I., većinu dobili unionisti, pa se stoga u

Saboru nisu našli niti Mažuranić, niti Strossmayer, kao niti drugi ugledni pripadnici Narodne stranke, među kojima i Franjo Rački, i drugi. Taj Sabor uspio je sklopiti s Mađarima Hrvatsko-ugarsku nagodbu (1868.) s kojom zbog niza nedorečenosti nitko nije bio zadovoljan, i koju su iste godine prihvatila i oba sabora, Hrvatski i Ugarski.

Ivan Mažuranić – predsjednik Hrvatskoga sabora

Budući da je Ruchovu Saboru isteklo zakonito trogodište, novi Sabor konačno se sastao 15. siječnja 1872. U Sabor je ušao i Ivan Mažuranić, također kao izabrani zastupnik kotara Bjelovar, ali i većina pripadnika Narodne stranke. Na drugoj saborskoj sjednici, 19. siječnja iste godine, Sabor je izabrao Ivana Mažuranića predsjednikom Sabora, i tom je prilikom on održao govor, u kojem je osobito naglasio potrebu donošenja važnih zakona u smislu modernizacije zemlje. Tako je, između ostaloga, Mažuranić kazao i sljedeće:

»Gospodo moja! Vi ste izabrani pod zastavom reformah. Reformah treba našoj zemlji u svakoj struci, u struci pravosuđa, u struci uprave, u struci školstva. Vi ćete pogledati, gdje što fali u tih strukah, Vi ćete gledati, ako i ne postignete kulminaciju u tih strukah u drugih zemljah, da ih barem približite onom stepenu, na kojem se nalaze u inih civiliziranih zemljah. U tom se ja, gospodo, nadam, da niti će imati vlada kakovih zaprijeka, a nadam se da će imati još manje Njg. Veličanstvo, koje svim narodom želi i daje pravicu.

Jedna od glavnih reformah, koju naš narod želi, dopustite mi da ju napomenem, tiče se odnošaja našega naprama Kraljevini Ugarskoj; i tu se je pojavio jako veliki strah s njeke strane, da će ovaj sabor poći putem, koji ne vodi željenoj svrsi. Ja se na-

dam, gospodo moja, da ćete Vi u svakoj stvari, u svakom predmetu, osobito pako u ovom, gledati spojiti ljubav domovine sa mudrošću, korist naroda sa razborom naprama okolnostima, u kojih se nalazimo. I ako budete, gospodo moja, tako postupali, budite uvjereni, ako Vam ne pođe može biti u prvi mah za rukom skloniti drugoga ugovornika na Vaše želje, poći će Vam sigurno u drugom, ili trećem zasjedanju. (...) Ja mislim, gospodo, ako naš susjedni narod, koji je s Vami ugovorio njeke točke, koje nagodom zovete, nije došao do toga stepena, ja se nadam da će doći doskora, te uviditi, da je najbolje na pravdi i općenitih interesih snovati prijateljstva; jer takova su najsigurnija i najčvršća u zlih okolnostih.

Ja, gospodo, uslijed ovih kratkih riječi u smislu zakona izjavljujem, da je Sabor konstituiran.«[10]

Neposredno po završetku Mažuranićeva govora stupio je za govornicu novi ban Koloman Bedeković (ban 1871.–1872.) te pročitao u Saboru ručno pismo kralja Franje Josipa I. o raspuštanju Sabora. Kao razlog kralj je naveo činjenicu da je *Rujanski manifest* (1871.) koji su potpisala 64 zastupnika Narodne stranke pobudio u nama »žalosno uvjerenje, da se kraj duha izraženog u toj izjavi (...) od Sabora nije nadati uspješnom djelovanju.« Naime, spomenuti su manifest potpisala 54 zastupnika, većinom iz Narodne stranke, i u njemu se izrijekom kaže: da *se nagodba ne može smatrati pravovaljanom*, jer je sklopljena *bez sudjelovanja većega dijela našega naroda*, odnosno bez sudjelovanja zastupnika iz Hrvatsko-slavonske vojničke granice, koja je sve dosada sudjelovala kod svih prijašnjih državnopravnih rasprava. Po nagodbi je *autonomna vlada podvrgnuta uplivu ugar-*

[10] Ivan Mažuranić, *U prigodi prvoga izbora za predsjednika Sabora*, u: *Izabrani politički spisi*, Zagreb 1999., str. 108–109.

ske vlade, pa i nije drugo, nego li samo odsjek ugarskog ministarstva. (...)[11]

Ipak, novi Sabor sastao se 15. lipnja 1872., u kojem je većinu imala Narodna stranka, a Mažuranić je ponovno izabran predsjednikom Sabora. Njegov je govor ovoga puta bio znatno kraći, i reforme nisu spominjane, niti naši susjedi. U zaključku govora Mažuranić je kazao: »Držeći visoko barjak slobode, i stojeći na temelju zakona, po Nj. Veličanstvu potvrđenih, i stojeći na temelju sustava, koji je uveden u Monarkiji izvojevati ono, na čim naša zemlja teži. Gospodo! Što se tiče teške ove dužnosti koju ste mi dali, mogu samo uvjeriti Vas, da ću obnašati ovu čast onom točnošću, savjesnošću i nepristranošću, kojom sam navikao bio uvijek. I tim, gospodo, izjavljujem da je Sabor konstituiran. I ako nema nitko ništa za prigovoriti, ja bih sazvao sjednicu za sutra.«

Jedna od glavnih tema rada ovoga Sabora bila je i revizija Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.). Nepunih mjesec dana poslije, odnosno 9. srpnja iste godine, izabran je i Kraljevinski odbor za pregovore s istim Ugarskim odborom u pogledu revizije Nagodbe. U Hrvatski saborski kraljevinski odbor izabrano je 12 članova, uglavnom predstavnika Narodne stranke, a njegovi su članovi i Ivan Mažuranić te biskup Strossmayer, koji je i predsjednik toga Odbora. Pregovori, koji su započeli 15. srpnja 1872. i na kojima je hrvatska strana, koje je član i Mažuranić, na Strossmayerov prijedlog zahtijevala od ugarske strane neovisnu hrvatsku vladu od Ugarske i neovisno imenovanje hrvatskoga bana od iste, samostalne hrvatske financije i smanjenje kvote

[11] *Narodne novine*, br. 70., 8. IV. 1871.; Agneza Szabo, *Hrvatski sabor 1872.*, u: *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860.–1873.*, sv. I, Zagreb 1987., str. 77–81.

financijske za zajedničke poslove, nisu donijeli rezultata. Naime, Ugarski kraljevinski odbor, nakon duljeg oklijevanja, odbio je sve zahtjeve hrvatske strane. Prihvaćene su samo, i uz neznatne preinake, manje korekcije u pogledu financija, uređenja Sabora i nadležnost hrvatskog ministra kao posrednika između bana i kralja, i ugarske vlade. Ovako revidiranu Nagodbu, za koju nisu glasali niti Mažuranić, niti Strossmayer, niti Franjo Rački, Sabor je prihvatio većinom glasova (80:10) 5. rujna 1873. godine. Neposredno nakon toga ban Antun Vakanović dao je ostavku, a za bana je 20. rujna 1873. kralj Franjo Josip, u dogovoru s ugarskom vladom, imenovao Ivana Mažuranića.

Vrijedno je istaknuti da je i ovako revidirana Nagodba, uz spomenute i neznatne preinake, i dalje priznavala službeni hrvatski jezik na cijelom njezinom teritoriju, jednako i hrvatske insignije, također hrvatsku unutarnju autonomiju, što znači suverenost i samostalnost Hrvatske u poslovima unutarnje uprave i sudstva, te bogoštovlja i nastave, kao i teritorijalnu cjelokupnost hrvatskih zemalja (Dalmacija s otocima, te ukidanje Hrvatsko-slavonske vojničke granice), ali je pitanje Rijeke, zajedno s tzv. »riječkom krpicom« ostalo i dalje neriješeno, sve do sloma Monarhije (1918.). Kralj je ovako revidiranu Nagodbu sankcionirao 30. rujna 1873.[12]

Ističem također da je u međuvremenu Ivan Mažuranić bio i jedan od financijskih utemeljitelja Matice hrvatske (1846.), poslije i njezin dugogodišnji predsjednik (1858.–

[12] Više o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, procesima donošenja, kao i značenju vidjeti: Mirjana Gross–Agneza Szabo, *Značaj i nastanak Hrvatsko-ugarske nagodbe*, u: n. dj., str. 221–238; Agneza Szabo, *Glavna obilježja i sadržaj Hrvatsko-ugarske nagodbe*, *Revizija Hrvatsko-ugarske nagodbe*, vidjeti: *Povijest Hrvata 2*, Zagreb 2005., str 460–488.

1872.). Nakon odlaska u Beč zamjenjivao ga je potpredsjednik Matice Matija Mesić, premda je Mažuranić više puta nazočio i sjednicama Matice, jer je povremeno dolazio u Zagreb zbog raznih poslova. Bio je Mažuranić i podupirući član Društva za povjesnicu jugoslavensku (1851.), financijski utemeljitelj Književnog društva Sv. Jeronima (1869.) član Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva i pretplatnik njegova časopisa *Gospodarski list*, pretplatnik časopisa *Dragoljub* (1867.–1868.) i drugo.

Bio je Ivan Mažuranić i član Upravnog odbora Hrvatske komercijalne banke (1872.–1873.); financijski utemeljitelj krajiškog Konzorcija kod štedionice u Sisku (1869.) i predsjednik njegova Osrednjeg odbora (l869.–1873.).

Na službi hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga bana (1873.–1880.)

Nastupni govor bana Ivana Mažuranića

U prigodi banskog ustoličenja novi je ban pred okupljenim Saborom održao nastupni govor 30. rujna 1873. Budući da isti govor odražava program kao i smjernice njegova budućeg vladanja, koje će biti prožete brojnim reformama – u smislu ubrzane modernizacije društva kao i cijele zemlje, donosim odabrane odlomke iz toga Mažuranićeva govora:

»Štovana kućo! Visoko predsjedništvo!

U teških okolnostih pošlo je za rukom ljubavi domovine i slogi narodnoj izabrati moju malenkost za bana. Gospodo! Vi ne možete ni pojmiti kolikom radošću i kolikim je veseljem to ispunilo srce moje, ne radi moje malenkosti, nego što sam u tom

vidio dobar znak bolje budućnosti naše; i da ne bude one sloge; i da ne bude onoga razbora i umjerenosti; neznam bismo li bili kadri učiniti samo korak za dobro domovine, bismo li mogli štogod učiniti za utišanje strasti koje su radi velevažnoga državnopravnog pitanja mučila srce ovoga naroda. Ja dakle, gospodo, imam Vam se najprije za Vašu dobrotu, za Vašu ljubav na kojoj ste me pratili na stolici ovoj, jako dobro zahvaliti. (...)

Ja mislim, gospodo, da će nam slogom i razborom poći za rukom utišati još ostatke strasti, i da će nam poći za rukom urediti zemlju našu na temelju ustava i zakona, koji nas je vodio do sada, koji će nas voditi i unaprijed, na temelju kojeg je prihvatila i ova visoka kuća (...).

Gospodo, nije možebiti suvišno da se sa malo, sa dvije riječi obazrem na moje nekadašnje djelovanje. Njekadanje moje djelovanje iskusilo je svakojakih rasuda, rasuda takovih, koje uistinu u djelatnosti mojoj nemaju nikakova temelja. Ja sam, gospodo moja, uvijek bio lubitelj i vjeran sin našega naroda; taj sin i ljubitelj našega naroda ostat ću i od sada; budite uvjereni, da onaj koji je proživio toliko godina pod starost mnijenja svoga mijenjati neće. Djelatnost moja, nekadana, mislim, nije bila bez ploda. Ja držim da ova autonomija što smo ju dobili, koliko ju moramo zahvaliti Nj. Veličanstvu i misli naroda, toliko ipak moram prisvojiti sebi u zaslugu, da joj je temelj barem udaren mojom osnovom.

Ja nikada nisam bio protivnik savezu s narodom s kojim sada živimo. To pokazuje najbolje Članak 42./1861.8...9. Ako nije možebitno neugodno čuti ovo visokoj kući, upravo temeljna ideja onoga članka bila je moja. Na onom temelju počiva, a mislim počivat će i unaprijed budućnost naše zemlje.

Gospodo! Što se tiče korakah ovih, koji bi trebalo poduzeti u našoj zemlji (...). Nam treba reformah u sudstvu, nam treba

reformah u nastavi i školstvu, nam treba reformah u administraciji, u zakonarstvu, u svakoj struci. Gospodo, moja će briga biti najveća, da se u svih tih strukah, učini ono, što se učiniti može (...). Ja mislim da ćete na svakom mjestu, i u narodu, i u saborni- ci, podupirati ono što se misli da bi služilo na korist naše zemlje. (...) Vi ćete me, gospodo, naći svagda na stazi zakona. Ako Vam nije neugodno čuti, kazao bih još i to, što se tiče moje osobe. Ja ne poznajem nikakove mržnje, niti isključivosti. Na svijetu nećete naći čovjeka koji bi mi kazati mogao: ovo je moj neprijatelj; ovaj me mrzi. Nije to samo zasluga moja, takova mi je narav. Buduć ne poznam privatne, još manje poznam političku mržnju. Ja štujem svako mnijenje koje stoji na temelju danas postojećega zakona, a ono koje ide preko zakona, i ono zaslužuje da se uvaži, ukoliko ide za reformu zakona. Ja neću nikada učiniti koraka, koji bi pokazao strast, ali pokazati ću svagdje onu revnost, koja ide za tim, da se službe vrše, da se strogo vrši zakon, da se dobrom upravom povjerenje naroda prema poglavarstvu pobuđuje, da se materijalno dobro naroda promiče, da se moralni razvitak naroda podupire u napretku, kako bi mogao stajati dostojan i vrijedan u kolu ostalih naroda Monarkije.«[13]

Modernizacijske reforme – glavna obilježja

Kao što vidimo, Mažuranić je preuzeo službu bana nakon ustvari neuspjele revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe (1873.). Ipak, i sam ban Ivan Mažuranić, i mađarska vlada, kao uostalom i cjelokupna hrvatska javnost, nisu imali drugog izlaza nego i u

[13] Mažuranićev nastupni govor, koji se ovdje donosi u odabranim odlomcima, u cijelosti je objavljen u *Dnevniku Sabora Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za trogodište 1872.–1875.*, str. 738–739. Objavljen je i u *Narodnim novinama*, XXXIX., br. 224., 30. rujna 1873.

takovim uvjetima započeti toliko potrebne modernizacijske reforme, i to na svim područjima života. Riječ je o reformama na područjima uprave i sudstva, zakonodavne djelatnosti, rješenju gorućih gospodarskih problema, uključujući i legalizaciju akutnog zadružnog pitanja, također i na područjima kulture i prosvjete uopće.

Upravo zbog spomenutih i sada već akutnih zahtjeva, dugo se tražio čovjek koji bi mogao preuzeti vodstvo i ubrzati modernizacijske procese, dakako u skladu s duhom i slovom Nagodbe, za što su bile zainteresirane obje strane, i hrvatska i mađarska vlada. Takav čovjek našao se u osobi Ivana Mažuranića, sada i člana Narodno-liberalne stranke iza koje je stajao biskup Strossmayer.

Kao što smo vidjeli, bio je Mažuranić čovjek koji se u mladosti izgrađivao i sazrijevao na hrvatskim preporodnim idealima, koji su kulminirali 1848. te bio i jedan od najužih suradnika vlade bana Josipa Jelačića (1848.–1859.), poslije i bana Josipa Šokčevića (1860.–1867.). Za ovoga potonjega bana Mažuranić je pristao prihvatiti i visoku službu državnog kancelara u Beču, raditi na osnivanju Samostalne narodne stranke, kojoj postaje i jedan od glavnih vođa, koja je stranka na neki način bila u Hrvatskoj i produžena ruka ministra Schmerlinga, predstavnika centralističke politike Beča. Pri tome se Mažuranić bio založio i za sanaciju gorućih gospodarskih problema u Hrvatskoj i zato je državnim novcem bitno podupro održavanje Međunarodne gospodarske izložbe u Zagrebu (1864.), i ta su mu iskustva mogla i u budućnosti biti od velike koristi. Tim više što se nakon položene demisije (1865.) priključio Strossmayerovoj Narodnoj stranci, te kao član te stranke bio zastupnik, a potom i predsjednik Hrvatskoga sabora (dva puta, 1872. godine). Zajedno s biskupom Strossmayerom bio je i član Hrvatskog kraljevinskog

odbora u pregovorima oko revizije Nagodbe (1873.), i za koju reviziju, poslije, ustvari zbog neuspjeha hrvatske strane u pregovorima, ipak nije glasao. Mažuranićevo iskustvo, ali i dokazane visoke rodoljubne, ali i političke i činovničke sposobnosti, bile su razlog što je na kraja mađarska vlada, premda nerado, ipak predložila kralju njegovo imenovanje za bana.

Preuzimajući čast i službu bana, Mažuranić je zajedno sa strankom kojoj je pripadao želio izgraditi modernu hrvatsku državu, koja će biti i »pravna država«, uz jamstvo sigurnosti i imetka, i dakako, na temeljima stečene nagodbene autonomije. Zato je Mažuranićeva deviza bila: »Čuvajmo čvrsto u šakah ono što smo stekli i što imamo.« Naime, i unatoč nametnutoj Nagodbi, kao i njenoj već više puta spomenutoj neuspjeloj reviziji, Mažuranić je u skladu s nagodbenim zakonom i politikom Narodne stranke nastojao izgraditi uvjete za učvršćenje postignute unutarnje suverenosti (autonomije), inzistirajući osobito na modernoj proizvodnji, učinkovitijoj organizaciji uprave uopće, te učvršćenju nacionalne kulture na svim područjima života. Unatoč brojnim teškoćama koje je stvarala mađarska vlada, brojne su teškoće za Mažuranića proizlazile i zbog unutrašnjih sporova pa i neslaganja s nekim istaknutim ljudima, koji su ga smatrali odveć samostalnim i samouvjerenim. Prigovori, često i neutemeljeni, proizlazili su kako iz redova same Narodne stranke, vladajuće, kojoj je i pripadao, tako i iz slabe ekonomske snage zemlje. Ipak, Hrvatski sabor odlučno je ustrajao u odluci donositi takve zakone koji će imati sadržajnu vrijednost i značenje kakvo imaju zakoni »liberalne Europe«. Dakako, Saboru su s druge strane bile dobro poznate i slabe strane nekojih donesenih zakona. Ipak, i Mažuranićeva vlada i Sabor bili su nošeni velikom nadom priključenja zajednici »izobraženih naroda«, europskih, o čemu je uopće bilo tada vrlo mnogo riječi i u javnome tisku.

Kako bi ubrzao već vrlo zakašnjele modernizacijske procese, za koje je također nedostajalo financijskih sredstava, Mažuranić je najprije započeo s modernizacijom sveukupne javne uprave, to jest donošenjem modernih, odnosno liberalnih zakona, dakako posredstvom saborskoga rada. Tako je Hrvatski sabor samo u prvim godinama Mažuranićeva razdoblja, i to od 1873. do 1875. godine, i unatoč ometanju ugarske vlade, kao i povremenih otpora nekolicine predstavnika konzervativnih veleposjednika, izglasao više od trideset reformskih zakonskih osnova koje su obuhvaćale sva ona brojna pitanja koja su se mogla rješavati unutar nagodbene autonomije, koju je imala Hrvatska. Takav stav bana Mažuranića pribavio mu je i protivnike, štoviše i unutar vlastite stranke (Strossmayer, Vončina, Mrazović i drugi). Bilo je žestokih protivnika i među pripadnicima književne i uopće kulturne elite, među kojima je bio August Šenoa. On je Mažuranića i javno kritizirao kao ohola čovjeka. Međutim, Mažuranić je znao svoj put i nije se previše na to obazirao.

Među najvažnijim reformama Mažuranićeve vlade ističu se modernizacija uprave i sudstva te njihovo međusobno razdvajanje, na koje se vrlo dugo čekalo. Potom i daljnja modernizacija uprave na temelju stručnosti i znanja uopće, zatim uređenje modernog sustava te njihovo međusobno razdvajanje od uprave, zatim modernizacija krivičnog i kaznenog prava, uređenje različitih društvenih i ekonomskih pitanja, uključujući osobito važnu zakonodavnu regulaciju uređenja zadruga. Tu su i moderni zakoni o uređenju javnoga zdravstva, Zakon o pučkom školstvu i učiteljstvu, kao i Zakon o konačnom uređenje modernoga Sveučilišta.

Dioba uprave od sudstva najprije je modernizirala vrhovne organe vlasti, a potom sve niže ustanove, županijske i gradske, izgrađujući tako nove sustave prema europskim uzorima (au-

strijskim i njemačkim). Regulacijom novog kaznenog postupka morala se izmijeniti i uloga odvjetnika, pa i državnih. Doduše, moderni odvjetnički ured uveden je već privremenim carskim patentom 1852., ali ga je Sabor želio »dotjerati« u smislu »samosvojnosti« odvjetnika koji su uostalom pripadali vodećoj grupi intelektualaca u Hrvatskoj i stoga imali značajnu ulogu u procesu modernizacije uopće, ali i u političkom životu zemlje. O tome posebno svjedoči njihova velika zastupljenost u Hrvatskome saboru, i, dakako, u sveukupnome saborskome radu, posebice i u saborskim odborima. Izglasani odvjetnički red ugarska vlada nije htjela prihvatiti samo zato što je nova zakonska osnova izrijekom tražila da odvjetnik uz ostale uvjete koje mora ispuniti mora biti i pripadnik određene općine u Hrvatskoj. Budući da je prema tumačenju ugarske vlade takva formalnost pretpostavljala postojanje hrvatsko-slavonskog državljanstva, što je smatrala u suprotnosti s nagodbenim zakonom koji je priznavao samo jedno, ugarsko državljanstvo, to je, dosljedno tome, svaki odvjetnik iz svih zemalja ugarske krune imao pravo odvjetništva u Hrvatskoj. Međutim, većina Hrvatskoga sabora radije se odrekla novoga odvjetničkoga reda nego da slovo novoga zakona izmijeni u smislu »jedinstva države«. Tako je apsolutistički odvjetnički red ostao na snazi sve do sloma dualističke Monarhije, a neki drugi zakoni nisu se mogli provesti zbog nedostatnih financija. Proveden je Zakon o ukidanju tjelesne kazne, koji je bio prvi »slobodoumni« zakon Mažuranićeve vlade, premda se druge brojne reforme, osobito one o preuređenju kaznionica, nisu mogle provesti zbog manjka novca u proračunu.

U vezi s upravnim reformama vrlo su važni bili i usvojeni zakoni, kao što su Zakon o odgovornosti bana, Zakon o odgovornosti vlade Saboru, zajedno s odjelnim predstojnicima (danas bismo rekli ministrima), kao i Zakon o ustrojstvu »kraljev-

ske hrvatsko-slavonske-dalmatinske vlade« u glavnom gradu Zagrebu (1868.), donesen je još u doba vlade bana Levina Raucha (1867.–1871.). No zbog sve učestalijeg miješanja ugarske vlade u hrvatske poslove, i to preko zajedničkog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog ministarstva u Budimpešti (uspostavljeno 1869.), neki su modernizacijski zakoni ili usporavani ili nisu mogli biti doneseni na vrijeme kako je Hrvatski sabor želio. U toj su grupi Zakon o lokalnoj upravi, koji se odnosio na gradove, Zakon o seoskim općinama te osobito toliko potrebni Izborni zakon, i još drugi zakoni.

Među zakonima Mažuranićeva razdoblja koji su bitno pridonosili ubrzanju procesa modernizacije ističe se Zakon o slobodi tiska i uvođenju porote u tiskovnim parnicama, zatim osnova Zakona o pravu na javno okupljanje, Zakon o ravnopravnosti Židova, koji je također slijedio austrijska zakonska rješenja. Prema tom Zakonu izraelite (»sljedbenici izraelitičke vjere«) u Hrvatskoj i Slavoniji uživaju »prava politička i građanska« ravnopravno s pripadnicima ostalih Zakonom odobrenih religija.

Zakon o reformi pučkog školstva i preparandija za pučko učiteljstvo stupio je na snagu već 1875. godine. Njegova je odlika stvaranje temelja za opće obrazovanja učitelja, ali i opće obvezno školovanje muške i ženske djece uz materinski jezik hrvatski, ali i sankcije za sve one koji bi to priječili, uključujući i roditelje. Međutim i njegova je primjena u mnogim slučajevima bila ne samo spora već i teško izvediva, kako zbog nepostojanja škola, prije svega seoskih, te nedostatka učitelja, tako i zbog nepostojanja potrebnih puteva i cesta, a bili su tu i veliki financijski problemi u vezi s plaćanjem učitelja, koji su bili manje plaćeni od činovnika, ali i problemi u svezi s održavanjem škola, školskih knjižnica, kojima valja pribrojiti i socijalna pitanja siromašnih učenika. Osim toga, novi je školski za-

kon nailazio na mnoga suprotstavljanja i javne kritike, kako zbog tobožnje laicizacije škola tako i zbog različitih tumačenja problematike konfesionalnih škola. Tako da je i sama Mažuranićeva vlada dala izjavu da vjeri ne prijeti nikakova opasnost, a s time se slagao i zagrebački nadbiskup Josip Mihalović. Ipak, Mažuranićev je Zakon u pučkim školama i učiteljstvu, i unatoč određenih poteškoća, uvelike pridonio postupnom povećanju gradnje i osnivanju novih škola, većem polasku broja učenika, osobito ženske djece, a time i razine pismenosti i opće kulture u narodu.

Kruna Mažuranićevih uspjeha u pogledu modernizacije školstva jest konačno otvaranje Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu s tri fakulteta: teološkim, pravnim i filozofskim (1874.). Za rektora Sveučilišta imenovan je povjesničar i kanonik Prvostolnoga kaptola zagrebačkoga Matija Mesić. Tim povodom ban Ivan Mažuranić upravio je na rektora Mesića kraći govor na latinskome jeziku, koji zbog njegove ljepote, ali i vrijednosti, donosim ovdje u već objavljenom hrvatskom prijevodu u cijelosti:

»Zauzmi, veleučeni mužu, ovo časno sjedište koje su Tebi po zakonu dodijelili Tvoje kolege akademici, i koje je Tebi odredila kraljevska vlada.

Priča se, da je, Kornelija, ona veoma pobožna majka Grakha, kad je upitana koji je njezin ženski nakit, izjavila gospođama, koje su je zapitkivale, da su njezini sinovi ti koji zauzimaju mjesto najdragocjenijeg uresa u njezinom srcu.

Više zbog zakona prirode, nego zbog primjera one vrlo slavne Rimljanke, hrvatski narod smatra svoju djecu svojim najdragocjenijim blagom.

Ovo blago, ovo djecu, ove sinove, naš narod povjerava Tvojim iskusnim i rukama Tvojih kolega, i predaje ih Tvojoj sa-

vjesnosti. Vodi ih uvijek putem prava i pravednosti, poučavaj ih i obrazuj za korisna znanja, za kralja, za državu i za domovinu.

Zauzmi ovo sjedište, veleučeni mužu, kao prvi velemožni rektor Sveučilišta Franje Josipa, kojemu, dopusti li tako Višnji, ne postojao nikad posljednji.«[14]

Ističem da je istovremeno predviđeni Medicinski fakultet otvoren tek 1917., dakle u tijeku Prvog svjetskog rata, zahvaljujući ponajprije darovnici Antuna Bauera, zagrebačkog nadbiskupa. U prvu akademsku godinu 1874./75. upisano je na Sveučilištu u Zagrebu 270 prvih studenata. Ali još uvijek niti jedne žene! Prve studentice upisane su na Mudroslovni fakultet u Zagrebu 1901. godine.

Osim toga, već školske godine 1877./78. na Filozofskom su fakultetu, i to prema srednjoeuropskim uzorima, uređene katedre za matematiku, matematiku, fiziku i kemiju, zoologiju i botaniku te mineralogiju i geologiju, a kasnije je još uvedena nastava farmacije, šumarstva i geodezije, pa su tako utemeljene jezgre za kasniji razvoj fakulteta prirodnih znanosti kao i brži put prema europskim usponima na tim područjima.

Ulogu Medicinskog fakulteta u savjetodavnom smislu kod Zemaljske vlade u Zagrebu preuzeo je *Sbor liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije* osnovan 1874. sa zadaćom da unapređuje liječničku struku, također i praćenjem znanstvene literature, i da se brine za opće zdravstvo, ali i staleške interese liječnika.

---

[14] Govor na otvorenju Sveučilišta u Zagrebu 19. listopada 1874. kojemu je nazočila cijela vlada, profesori i prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu, Matija Mesić, održao je ban Mažuranić u sabornici. Za vrijeme iste svečanosti ban Mažuranić bio je istovremeno i zastupnik Nj. Veličanstva hrvatsko-ugarskog kralja Franje Josipa I. Govor vidjeti: Ivan Mažuranić, *Izabrani politički spisi*, Zagreb 1999., str. 117–118.

Samo dvije godine kasnije Zbor je pokrenuo i svoje službeno glasilo *Liječnički vjesnik* (1877.) koji izlazi još i danas u Zagrebu i prvorazredni je izvor o visokom stupnju znanstvenih dostignuća hrvatske medicine, i svojevrstan je arhiv stručnih problema naših liječnika.

Osobito je u javnosti bio prihvaćen i aktualni rad Sabora na zakonskoj osnovi o uređenju seljačkih zadruga, kao i urbarijalnih odnosa uopće. Sabor je, nakon konačnog rješenja državnopravnih pitanja, koje je rezultiralo prihvaćanjem revidirane Hrvatsko-ugarske nagodbe (1873.), smatrao jednim od najvažnijih narodnih pitanja uređenje zadruga. No bilo je to već i prekasno, jer su se one već najvećim dijelom raspale, ali bez zakonskih regulacija. Naime, problematika zakonske osnove o uređenju zadruga na dnevnom redu Sabora našla se već 1861., kao i kasnijih njegovih saziva tijekom sljedećih godina, ali se nova i konačna zakonska osnova pripremala upravo u trenutku kada je Mažuranić nastupio bansku dužnost. Tako je jedna od prvih Mažuranićevih izjava pred Saborom bila usmjerena i na socijalna pitanja – i to ponajprije pomaganje širokih slojeva seljačkoga pučanstva, tim više što je i Hrvatska tada pretežno agrarna zemlja. Upravo prema Mažuranićevoj želji novi se zakon oslanjao na prijašnju osnovu zakona i stoga je predlagao regulaciju postupnog ukidanja zadruga, razumije se za one koje su još postojale, odnosno nastojanje da se običajno pučko pravo zajedničkog vlasništva što bezbolnije pretvori u građansko pravo osobnog vlasništva ili suvlasništva. Stoga je uz detaljnu regulaciju procesa diobe zabranjeno zadrugama da primaju nove članove. S druge pak strane novim je zakonom bilo dopušteno i daljnje postojanje zadruge kao tradicionalne ustanove utemeljene na zajedničkom vlasništvu, ako to njezini članovi žele, što je, dakako, bila rijetkost. Međutim, kako je i spome-

nuto, ta je zakonska regulacija u najviše slučajeva došla prekasno, jer su zadruge uglavnom već bile podijeljene ili u procesu raspadanja, također i na području Hrvatsko-slavonske vojničke granice.

Osim toga, zbog ponašanja ugarske vlade, Sabor je imao velikih problema i s donošenjem Zakona o zemljišnom rasterećenju, jer su carski patenti koji su u doba apsolutizma privremeno regulirali te procese bili doneseni izvan zemlje, u Beču, i stoga su bili nepotpuni i neprikladni za hrvatsko područje i prilike. Mažuranićeva zakonska osnova uklonila je konačno sustav »naravi feudalne« i primorala sve one zemljišne posjednike koji to nisu već do tada učinili da se zauvijek odreknu starih »daća« i konačno prilagode novome i modernome vremenu, odnosno modernom gospodarenju na svojim imanjima. A da bi što sigurnije osigurala uvjete za razvoj i modernizaciju poljoprivrede uopće, Mažuranićeva je vlada uskoro predložila Saboru još i zakonsku osnovu o Zemaljskom kulturnom vijeću kao »strukovnom organu« vlade koja bi se oslanjala na »izvrstnije strukovnjake« u podžupanijama i gradovima, a uz to je poradila na modernizaciji inače glasovite Gospodarske škole u Križevcima. Poduzela je taj posao i stoga što u zemlji nije bilo dovoljno gospodarskih stručnjaka koji bi bili u stanju modernizirati »gospodarsko obrtništvo«, odnosno sustavnu proizvodnju za tržište, koja postaje ubrzanija u doba Bosansko-hercegovačkog ustanka (1875.–1878.), i u korist izvoza hrvatskih proizvoda.

Za Mažuranićeva razdoblja započeli su i modernizacijski procesi na području uređenja javnoga zdravstva, o čemu svjedoči i prvi moderni zakon o uređenju zdravstvene službe (15. studenoga 1874.). Osim što je regulirao brojna pitanja u pogledu »uzdržavanja i osiguranja zdravstva u zemlji«, počevši od vrhovnoga nadzora koji pripada Zemaljskoj vladi u Zagrebu pa

do najnižih općinskih ureda, regulirao je također i uspostavu zasebnog zdravstvenog odsjeka pri Zemaljskoj vladi (danas bismo rekli ministarstva), te njegov stručni organ Zdravstveno vijeće. Prema istom zakonu, pred liječnicima kao i drugim zdravstvenim osobljem upravo u doba bana Mažuranića i njegove vlade stajala je golema zadaća ne samo osnivanja novih bolnica nego i prosvjećivanja pučanstva, u najširem smislu te riječi, osobito na području opće higijene, kao jednog od bitnih uvjeta za sprečavanje zaraza i širenja bolesti.

U skladu s time, u svim većim gradovima počela je također gradnja javnih bolnica, a u sastavu Opće bolnice Milosrdnih sestara u Zagrebu otvoreno je i Prvo zemaljsko primaljsko učilište. U Stenjevcu kraj Zagreba izgrađena je i moderna bolnica za duševne bolesnike, koja je u javnosti tada ocijenjena kao »hram čovječnosti«. Sve su te ustanove izgrađene na temeljima skromnih mogućnosti hrvatskog državnog proračuna, koji je inače uvijek oskudijevao sredstvima za sve potrebne zahvate.

U doba Mažuranićeve vlade uspostavljen je i Zemaljski statistički ured u Zagrebu koji je obavljao sve poslove koji su pripadali autonomnoj vladi, kao što su redoviti desetogodišnji popis pučanstva, ali i drugi stručni poslovi u pogledu praćenja općeg napretka u zemlji, a tu su i znatna nastojanja Zemaljske vlade na području uređenja socijalnih prava, kojima se dozvoljava i osnivanje stručnih udruga, učiteljskih i drugih, također i radničkih udruga, potom i javnih štrajkova nezadovoljnih radnika, koji su se već tada povremeno javljali.

Za vrijeme Mažuranićeve vlade uvelike su pojačane i osobito značajne, ali i životno potrebne kulturno-prosvjetne veze s južnom i zapadnom Hrvatskom, dakle Istrom i Dalmacijom, u kojima se istovremeno intenziviraju procesi hrvatskog narodnog

preporoda. Ove procese obilježava i osnivanje hrvatskih kulturno-prosvjetnih ustanova, među kojima su ponajprije knjižnice, a potom i škole na hrvatskome jeziku, te uskoro i pokretanje javnih glasila i publikacija na hrvatskome jeziku, nasuprot pojačanom nametanju talijanskoga jezika.

Primjetna je i sve izraženija hrvatska politika u tamošnjim pokrajinskim saborima u Zadru i Poreču, kao i osnivanje tamošnjih hrvatskih političkih stranaka, ponajprije Narodne stranke i pravaških stranaka, kao i njihova sve učestalija suradnja s istoimenim srodnim strankama u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, te suradnja s glavnim gradom Zagrebom, koji se sve glasnije smatrao političkim, gospodarskim i kulturnim središtem svih Hrvata.

Uzroci sloma Mažuranićeve vlade

Stvarne uspjehe Mažuranićeve vlade, i to na brojnim područjima života, sustavno je zasjenjivala politika ugarske vlade, odnosno njezino izigravanje Hrvatsko-ugarske nagodbe. Kako bi se što više suzila, pa i obezvrijedila hrvatska autonomija na cijelom području, ugarska vlada je protivno slovu Nagodbe vrlo brzo započela nametanjem mađarskoga jezika u zajedničkim službama. Ponašala se tako osobito u pitanjima željezničkog prometa, poštanskim uredima i zajedničkim financijama. Iako je prema nagodbenom zakonu u spomenutim službama imao biti u svim tim ustanovama u Hrvatskoj u službenoj upotrebi hrvatski jezik, mađarska vlada je za novoizgrađene pruge, prema Rijeci, ali i drugima, uporno uvodila mađarski jezik kao službeni, pod izgovorom da su željeznice »privatno poduzeće države« Ugarske, i na koje se ne odnose regulacije Nagodbe. Osim toga, i sama je Nagodba davala ugarskoj strani mogućnosti za kršenje duha i slova Nagodbe,

također i u pogledu usporavanja razvoja hrvatskog gospodarstva, i usmjeravanju njegovih proizvoda prema moru.

Koristila se pri tome i brojnim nedorečenostima Nagodbe, koje je nastojala koristiti u svojem interesu, zajedno s postojećim regulacijama o zajedničkim financijskim fondovima. S druge pak strane, zbog loše revidirane Nagodbe, kao i brojnih nedorečenosti na području financija, hrvatska vlada nije imala nikakva uvida u raspodjelu ubranog novca na njezinu teritoriju, i stoga je ubrani novac zapravo služio interesima ugarske trgovine, obrta, prometa, bankarstva i industrije. Drugim riječima, najveći dio poreznih prihoda koji se ubirao u Hrvatskoj, a bio raspisan od zajedničke vlade, ne samo da je bio previsok za seosko pučanstvo i tako ubrzano akumulirao visoke i nesnosne porezne zaostatke, on je istovremeno išao za postupnim razaranjem cjelokupnog gospodarstva u zemlji. Prisiljavao je ovime, i to ponajviše seosko pučanstvo, na odlazak iz Hrvatske, i to sve više u prekomorske zemlje.

Izvor sve većeg nezadovoljstva u zemlji, potenciran i pravaškim sve glasnijim i ne uvijek sasvim opravdanim prigovaranjima, kao i napadima u Saboru, i na samoga bana Mažuranića, također i u njihovim javnim glasilima, nepravedno su isticali i kao izravni Mažuranićev neuspjeh u pogledu konačne reinkorporacije (povratka) Hrvatsko-slavonske vojne granice pod vlast Sabora i bana, premda su uredno postavljani zahtjevi banske vlade kao i samoga Sabora u Beču i Pešti stalno, ali i protuzakonito, odlagani. I to tim više što je Hrvatsko-slavonska vojna granica već velikim dijelom načelno bila razvojačena. S druge pak strane o gorućim problemima o povratku Dalmacije i Istre s otocima, te Međimurja, pod vlast Hrvatskoga sabora i bana da i ne govorimo. A tu je još i nesnosni provizorij na Rijeci. Naime, u Hrvatskome je saboru uskoro zavladala opća uzrujanost jer se smatra-

lo da se »provizorij« koji je stvoren za Rijeku pretvara u neku vrstu *definitivuma*, a u javnosti su, osobito u pravaškim glasilima, bile sve prisutnije i vijesti o nesporazumu između vojne vlasti na području Hrvatsko-slavonske vojne granice i hrvatske vlade, kao i o sve većem popuštanju samoga bana Mažuranića pred ugarskom vladom.

Međutim, »konačni cilj svih ciljeva i stvarnih političkih napora« službene hrvatske politike, osobito u Hrvatskome saboru, dodatno je komplicirao Bosansko-hercegovački ustanak (1875.–1878.), a potom i osobito teški sporovi koji su nastali između Hrvatskog i Ugarskog kraljevinskog odbora u povodu redovne obnove financijske nagodbe 1879. godine, koja se prema Nagodbi imala obnavljati svakih deset godina. I ovu je problematiku također na svoj način otežavala pravaška opozicija, a sve je to, i to sve očitije, padalo na teret samoga bana Ivana Mažuranića i njegove vlade.

Ustanak u Bosni i Hercegovini koji je izbio već početkom lipnja 1875. budio je i u hrvatskoj javnosti nadu da će se Bosna i Hercegovina konačno osloboditi od osmanlijske vlasti i sjediniti s Hrvatskom. S druge pak strane i srpsko pučanstvo u Bosni, kao i Srbi u Hrvatskoj, željeli su sjedinjenje Bosne sa Srbijom i Crnom Gorom. Istovremeno je hrvatsko pučanstvo iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, osobito iz gradova Zagreba te Zadra i Dubrovnika, na vlastitu odgovornost, ali i na vlastite troškove, pomagalo hrvatske ustanike u Bosni oružjem, lijekovima i hranom, organizirajući i brojne odbore Crvenoga križa za zbrinjavanje ranjenika, razumije se i u Hrvatskoj. Zasebno se, ali u dobrovoljnoj »privatnoj režiji« stalno organizirao i odlazak brojnih hrvatskih dobrovoljaca u Bosnu, dok se istovremeno u Hrvatsku sklonilo više od sto tisuća izbjeglica iz Bosne, ali tako da se u njihovo zbrinjavanje kao niti opću pomoć Hrvatima u Bosni i Her-

cegovini uopće nije angažirao Hrvatski sabor, a još manje banska vlada. Ove su državne ustanove izbjegavale i svaki razgovor o tome, a isto tako i Mažuranićeva vlada, kako ne bi kršili slovo i duh Nagodbe i time se doveli u veoma nepovoljan položaj kod bečkoga dvora i još više mađarske vlade.

Međutim, ugarska je vlada stalno upozoravala javnost, a posebice i bečki dvor na »panslavizam« i »jugoslavensku opasnost«. Koristeći ovakovu situaciju, i Srbija i Crna Gora ušle su u rat za Bosnu i Hercegovinu protiv Turske (1876.), a Rusija se sporazumjela s Austro-Ugarskom o njenom mogućem protektoratu u Bosni i Hercegovini, što se na kraju uz brojne i komplicirane diplomatske aktivnosti i dogodilo Berlinskim kongresom.

Budući da je u međuvremenu u javnosti, osobito srpskoj, sve više raslo uvjerenje kako vladajuća Narodna stranka želi sjedinjenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, nastala je opća netrpeljivost pa i polemika u javnim glasilima na obje strane. Javni medijski sukob postigao je još veću napetost kad je ban Ivan Mažuranić, prema nalogu iz Beča i Pešte, bio primoran narediti da se i u Hrvatskoj onemogući »veleizdajničko« djelovanje Srba koji su organizirano odlazili u rat u Bosnu i Hercegovinu i borili se na strani Srbije i Crne Gore. U Pakracu su uhićeni neki Srbi, a u Daruvaru je u nekih izvršena premetačina. Kasnije je zatvorena i Srpska preparandija u Pakracu, ali se to brzo zataškalo, unatoč pokušajima srpskih zastupnika da se o tome raspravlja u Saboru.

Nakon niza međusobnih diplomatskih poteza, kao i uplitanja susjednih država, osobito i dalje Srbije i Crne Gore, u političke i ratne prilike u Bosni za vrijeme tamošnjega ustanka, kojemu se i nije nazirao kraj, i europske su velesile, Njemačka, Engleska, Francuska, Rusija, Italija, Turska i Austro-Ugarska, uskoro pokušale riješiti i ovaj gorući problem, sazvavši Berlin-

ski kongres (trajao od 13. lipnja do 13. srpnja 1878.). Budući da je istovremeno u Mađarskoj ojačao turkofilski pokret u odnosu prema Bosni, a što je bilo u suprotnosti s vanjskom politikom Monarhije, i dakako nadanjima hrvatske javnosti, ojačao je u Hrvatskoj pokret, također pod utjecajem Narodne stranke, koji je zahtijevao nestanak Turske iz Europe te dostojan život i kulturu za kršćanske narode Istoka. Javno su se izražavale simpatije za balkanske narode i Rusiju, tada saveznicu Austro-Ugarske. Štoviše, isticala se i nada da će Austro-Ugarska postupati u svojem interesu, koji je ujedno i hrvatski interes, te konačno omogućiti cjelokupnost Trojedne Kraljevine, odnosno »sjedinjenje« Hrvatsko-slavonske vojne granice i Dalmacije s Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom te uvesti protektorat u Bosni i Hercegovini. Istovremeno je i mađarska vlada već od samog početka ustanka u Bosni i Hercegovini prigovarala banu Mažuraniću što uopće dopušta javna okupljanja, premda je okupljanje bilo u skladu s prije donesenim demokratskim zakonom o tome pravu.

No unatoč mađarskim otporima, koji su dugo upozoravali Beč na opasnost »slavizacije« ako Bosna i Hercegovina opstane, a koja, štoviše, može postati i Pijemont balkanskih Slavena, nova mađarska službena politika uskoro mijenja stav. Nakon izbora za Ugarski sabor i konstituiranja nove vlade, Mađari svoju politiku dovode u sklad sa sveukupnom vanjskom politikom Monarhije, i stoga i u svezi pitanja s Bosnom. Osobito nakon Berlinskog kongresa (1878.) koji je, uz priznanje više balkanskih država, dao Austro-Ugarskoj mandat protektorata u Bosni i Hercegovini, sa zadaćom da u toj zemlji uvede »mir i red« i uspostavi građansku vlast.

Takovo rješenje bilo je osobito važno i za hrvatska očekivanja. Naime, Austro-Ugarska je odlukom Berlinskoga kongresa odmah započela ulazak u Bosnu i Hercegovinu, ali kako su nekoji

Srbi, a osobito Turci pružali oružani otpor uz pomoć vojne sile, ali i ljudskih žrtava, taj je proces potrajao do 19. kolovoza 1878. kada je austro-ugarska vojska slomila otpor i ušla u Sarajevo.

Znajući za sve te događaje, Hrvatski je sabor, i unatoč Mažuranićevu upozorenju, uputio kralju Franji Josipu I. adresu (službeno pismo) u kojoj je tražio da se »ustroj zadobivenih pokrajina (tj. Bosne i Hercegovine) malo po malo tako uredi da bi se s vremenom mogao priključiti na ustroj Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u njihovom državnopravnom odnosu prema Kraljevini Ugarskoj.« Osim toga, adresa je urgirala i povratak već gotovo razvojačene Hrvatsko-slavonske vojne granice te Dalmacije pod vlast Sabora i bana, uključujući istodobno i definitivno rješenje riječkog pitanja. Kralj je, međutim, izjavio da je Hrvatski sabor govoreći o Bosni i Hercegovini prekoračio svoja ovlaštenja, a banu Mažuraniću se zamjeralo što je uopće dopustio Saboru donošenje takove adrese. To je, dakako, uz već postojeće unutarnje probleme, uzdrmalo Mažuranićev položaj. Budući da su istodobno propali novi pregovori Hrvatskog i Ugarskog kraljevinskog odbora o obnovi redovne međusobne financijske nagodbe u korist Hrvatske, a mađarska vlada nije prihvatila ni Mažuranićev zahtjev da se Hrvatsko-slavonska vojna granica odmah vrati pod hrvatsku vlast, ban Ivan Mažuranić podnio je početkom 1880. godine ostavku. Ovu je mađarska vlada jedva dočekala i stoga odmah prihvatila, već 21. veljače iste godine.

Učinjen je time i kraj Mažuranićevoj politici, tako mudroj, ali i politici ravnoteže između Beča i Budimpešte, i koja je u svojoj biti bila usmjerena prema učvršćenju hrvatske državnosti kao i usponu modernizacijskih procesa u zemlji, uključujući time i izgradnju modernog hrvatskoga građanskog društva, u skladu s europskim dostignućima.

Umjesto zaključka

Ovaj sažeti prikaz o životu i radu, ali i trajnim zaslugama bana »pučanina« Ivana Mažuranića zaključit ću u prigodi proslave 200. obljetnice njegova rođenja (1814.–2014.) odabranim odlomcima iz njegova posljednjega govora što ga je kao novljanski zastupnik održao u Hrvatskome saboru 13. prosinca 1886. Ustvari, Mažuranić je želio odgovoriti na uvrede predsjednika Sabora, Armina Pavića, koji je dobacio Mažuraniću kako je Hrvatska »pretrpjela Dvorsku kancelariju« kojoj je on bio na čelu 1861.–1865. Znamo da Pavić nije rekao istinu, ali Mažuranića je to povrijedilo, pa je među inim kazao u Saboru i sljedeće:

»Visoki sabore! Niti je lijep, niti koristan onaj običaj, koji se uvukao u ovu visoku sabornicu, po kojem, moram reći, žalosnom običaju više se govori o osobnostih, nego o predmetih koji su u raspravi. (...)«

»Gospodo, ja toga nikada dopustiti ne mogu. Tko mene pozna, nikada ne će reći, da sam ja čovjek himben, da ja varam, lažem. To nitko ne će reći. I da mi je, gospodo moja, ikada tko takovo pitanje stavio: kakav je tvoj simbol političke vjere, ja bih mu rekao: ja mislim, da ti to znaš, sav život moj svjedoči, što sam i odkuda sam; ali nije me toga nitko pitao, jer je svaki od prvoga početka znao – i onda kad sam došao u Beč godine 1860. i kad sam došao g. 1873. na bansku stolicu – kakav sam čovjek; meni nije bilo potrebe lagati, svaki je znao, da je to čovjek, koji ima svoja načela, koji je u ostalom vjeran kralju i zemlji.

Gospodo, da mi je tko rekao: kaži tvoj simbol političke vjere, koji je? Ja bih rekao: suvišno baš pitati; ali, kad me ne poznaš, reći ću ti; i ja bih rekao: ja sam Hrvat; ja bih rekao: vjerujem u Kraljevinu Hrvatsku, u njezinu prošlost, u njezinu sadašnjost i – ako Bog da – u njezinu budućnost. (...)«

»Ljubav moja spada momu narodu, štovanje moje svim narodom, ne samo jednomu, nego svim, koji su s nama u jednom gniezdu u ovoj Monarkiji. Prije svega treba ljubiti svoj narod, a štovati ostale. (...)«

»Ja mislim, da bi s tim simbolom vjere mogao biti svaki zadovoljan, jer, gospodo, ja ću sasvim otvoreno kazati, ja držim, da bez ovoga simbola vjere nitko ne može biti ni sin domovine, bez ovakova simbola ne može biti nitko ni član onoga naroda, u kojem se je rodio. Prije svega treba ljubiti svoj narod, a štovati ostale...«[15] Ovdje je Mažuraniću oduzeta riječ. I kao saborski zastupnik nije više govorio. Umro je hrvatski preporoditelj, književnik i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban Ivan Mažuranić u Zagrebu 4. kolovoza 1890. Svečano je sahranjen na Mirogoju u preporodnoj arkadi. Misa zadušnica služena je u crkvi Sv. Marka evanđelista na Gornjem gradu u Zagrebu.

Danas se lik Ivana Mažuranića nalazi na novčanici od 100 kn. Mnoge ulice, trgovi i škole u Hrvatskoj nose njegovo ime, a u zagrebačkom parku Zrinjevac postavljena mu je spomen-bista, rad kipara Rudolfa Valdeca iz 1911. godine. A prilikom ulaska Hrvatske u Europsku uniju Nova TV pokrenula je slogan »Vjeruj u Hrvatsku« iz spomenutog saborskoga govora (1886.) Ivana Mažuranića.

---

[15] Ovaj posljednji svoj govor u Hrvatskome saboru, iz kojega donosim odabrane odlomke, održao je Ivan Mažuranić na 111. saborskoj sjednici 13. prosinca 1886. Vidjeti: *Dnevnik Sabora Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za trogodište (V) 1884.–1887.*, str. 1678–1679.